
УКРАЇНСЬКА ХЕМІЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ ТА НОМЕНКЛАТУРА

УДК 811.161.2(07);811.161.1(081.2)

Г.О. Сіренко, О.В. Кузишин

Історія вживання літери [r] в українській науковій термінології

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, 76025, Україна*

У роботі розглядається історія використання літери [r] і фонему /r/ в українській науковій термінології та номенклатурі.

Ключові слова: мова, наука, правопис, термін, термінологія, номенклатура.

H.A. Sirenko, O.V. Kuzyshyn

The history of applying of letter [r] in Ukrainian scientific terminology

*Vasyl Stefanyk' Precarpathian National University,
57, Shevchenko Str., Ivano-Frankivsk, 76025, Ukraine*

The history of applying of letter [r] and consonant /r/ in Ukrainian scientific terminology has been considered.

Key words: language, science, term, terminology, nomenclature.

Стаття постуила до редакції 12.10.2009; прийнята до друку 4.11.2009.

Буква [r] (фонема /r/) на сьогодні активно використовується в науковій, художній і, навіть, офіційно-діловій мовах, але значно менше – у розмовній, побутовій, виробничій, технологічній мовах та у засобах масової інформації. Живі стилі, особливо молодіжний сленг, майже не послуговуються термінами з [r], а часто-густо й українською мовою взагалі, тому широке використання [r] у розмовній мові та проникнення [r] (/r/) у молодіжний сленг є проблематичним.

Сьогодні, вже в незалежній Україні, поновився багатовіковий стратегічний курс на знищення української нації під назвою «Україна без українців». Відповідно, йде широкомасштабний наступ на українську мову, українське Слово, яке від Бога, та й українство взагалі, в тому числі і на ще не усталену наукову, особливо технічну термінологію. Загально відомо, що процес транслювання Світові української мови повинен супроводжуватися створенням новітніх словників. Суспільно-політичні зміни, що

наступили після відновлення Української Держави у 1991 р. та «помаранчевої» національної та соціальної революції 2004 р., переживаючи посткомуністичний, постколоніальний та постгеноцидний період, поставили низку завдань перед українством у гуманітарній сфері. Одним з таких завдань автори вбачають у зібранні, розвідках та укладанні Словника вживання літери [r] в науковій термінології, і не тільки у ній.

Звук /r/ багато століть, а може і тисячоліть, вживався у розмовній мові разом з давнім, суто українським [z]. Українську мову відносять до індоєвропейської, у якій проривний звук /r/ трансформувався у фарингальний /z/. У праслов'янській мові, ймовірно, більшість слів вимовляли з /r/, але з часом, при становленні білоруської, верхнелужицької, словацької, чеської, української мов він перейшов у /z/. Але звук /r/ лишився у деяких, суто українських словах, а згодом в українську мову увійшли слова з /r/ з

інших мов і під сучасну пору цей процес активізувався.

У пам'ятках давньоукраїнської мови XIV ст. звук /г/ передавався на письмі буквосполученням «кг», наприклад, кгвалт, кгрунт, Кгедимінович, Скиргайло тощо, [так само вже у XIX ст. вживали «кг» як [г] О. Павловський у першій «Граматичі живої української мови» (1818), С. Писаржевський (1840), І. Білецький (1843), видавці альманаху «Молодик» (1843) та «Записок Південно-Західного відділу Російського географічного товариства» (1873) та ін.], пізніше [г] передавали латиною [G], [g], наприклад, Ганжа, Галаданз, ггаты, gгоho, прогресь тощо [А. Метлинський (1839), Л. Боровиковський «Байки й прибаютки» (1852), П. Куліш «Граматка» (1857), видавці часопису «Основа» (1861-1862), М. Номис «Українські приказки, прислів'я і таке інше» (1864), М. Лободовський (1910) та ін.]. Свої спеціальні знаки для написання [г] запропонували М. Гатцук та К. Шейковський. Позначали [г] на письмі також як [г'], [Г]. Особливе написання [г] вперше зустрічається у Пересопницькому Євангелії (1556-1561), у «Граматичі ...» (1616) Мелетія Смотрицького, у «Лексиконі» Памво Беринди (1627), наприклад, гвальт, гезь, гузы, педагог, румигаю тощо, а також у «Граматичі слов'яно-руської ...» Михайла Лучкая (1830) та у друкованих творах XVII-XVIII ст.ст.

Ці автори використовували курсовний варіант грецької гамми [Г, г]. Сучасний варіант [Г, г] вживався в українській мові на письмі і в друці у XVIII – на початку XIX ст.ст., правда з перервами. На теренах етнічних земель Східної України до 1905 року літера [г] майже не вживалася. У 1905 році Російська імперія послабила свій тиск на українське друковане слово і літера [г] була введена в обіг у продукції видавничої справи та ЗМІ, наприклад Петербурзька Академія Наук схвалила українську абетку з літерою [г].

На теренах етнічних земель Західної України літеру [г] вводять: Й. Левицький до «Граматики» (1834), М. Шашкевич до «Азбуки і абецадла» (1836), а, після рішення «Собору учених руських» у Львові (1848), [г] стала обов'язковим елементом у всіх правописних системах, наприклад, у першій українській газеті «Зоря Галицька», офіційному правописі української мови у Галичині Є. Желехівського (1886) (так звана «желехівка» початку 90 років XIX ст.) тощо. Злива «Граматик» живої української мови у першій половині XIX ст. О. Павловського (1818), І. Могилицького (1823-1824), М. Лучкая (1830), М. Шашкевича (1836), І. Вагилевича (1845), Й. Лозинського (1849), Й. Левицького (1849) та ін., що ґрунтувалися на спільній основі народної руської (тобто української) мови, мали вирішальний вплив на формування національної самосвідомості українців.

Дискусії взагалі та адаптації українського правопису та абетки до вимог латинської графіки, так звані «азбучні війни», боротьба за переваги фонетичного принципу над етимологічним, за деталізацію різних варіантів правописів, спроби широко запровадити навіть такі майже «самостійні» правописи української мови, як герцоговинка, желехівка, кулішівка, драгоманівка, грінченківка тощо привели до то інтегрування всіх пошуків правописного кодексу української літературної мови, що було здійснено на початку XX ст. До підсумкової базової праці слід віднести: чотиритомний тлумачний «Словар української мови» (1907-1909) Бориса Грінченка, проект Івана Огієнка «Головніші правила українського правопису», який був виданий, після здобуття Україною незалежності, Центральною Радою 17 січня 1918 р. і до якого наступні автори та правописні комісії вносили зміни і доповнення. Один із варіантів цього проекту допрацювали А. Кримський та Є. Тимченко, який, під назвою «Найголовніші правила українського правопису», був схвалений Українською Академією Наук у травні 1919 р. і опублікований у 1921 р., і на який спиралися автори всіх наступних проектів правопису. Проект правописного кодексу І. Огієнка був значно розширений О. Синявським, який, після тривалого обговорення та широких дискусій, був прийнятий правописною комісією у 1928 р. і опублікований у 1929 р. під назвою «Український правопис». Варіанти цього правопису видані в діаспорі Я. Рудницьким (1942 р.) та І. Зілинським (1943 р.).

В «Українському правописі» 1928 р., опублікованому у 1929 р., були ретельно виписані правила вживання букв [г] і [г]. Після штучного голодомору 1932-1933 років, влаштованого комуно-московським окупаційним режимом, що приніс біля 7-10 млн. жертв носіїв української мови, у 1933 р. з ідеологічних міркувань український правопис піддали суттєвим змінам у бік зросійщення під час реформи правопису, проведеного українофобами Н. Кагановичем і А. Олінтером, букву [г] було репресовано, тобто вилучено з української абетки. Правопис 1933 року, як і наступні правописи 1946 (перша редакція) та 1960 (друга редакція) років, утвердили цю наругу над українською мовою, бо переслідували мету «забезпечення єдності з правописом російським, усунути розбіжності у спільних моментах українського і російського правописів». У Галичині до 1939 року та на Закарпатті до 1944 року, тобто до приєднання цих частин України до Радянської України, літера [г] використовувалась.

Певні зміни було внесено у третє видання українського правопису (1990 р.), яке було доповнено і виправлено у 1993 р. (четверте видання) та у 1996 р. (п'яте видання). У «Проекті найновішої редакції українського правопису»

(1999 р.) використали чинний правопис з деякими правилами, узгодженими з правописом 1928 р. і не більше. У 1994 р. Уряд України прийняв Постанову про підготовку й видання у 1994-1996 р.р. «Українського правопису» в новій редакції. Українську національну комісію з питань правопису при Кабінеті Міністрів України очолив на той час віце-прем'єр-міністр академік Микола Жулинський. У комісію входили видатні мовознавці, працівники Національної академії наук України і вищих навчальних закладів: І. Вихованець, К. Городенська, А. Грищенко, В. Жайворонок, Н. Клименко, В. Німчук, Г. Півторак, О. Пономарів, Н. Тоцька. Комісія запропонувала включити до проекту орфографічного кодексу низку тих норм правопису, що відповідають історичним тенденціям розвитку української мови, а саме:

- повернути закінчення «и» родового відмінка однини іменників жіночого роду 3-ї відміни на «ть» з попереднім приголосним;
- повернути написання «и» в словах «інший», «інакше»;
- замінити написання сполуки «іа» в словах іншомовного походження на «ія» (наприклад, індустріальний, соціальний, провіант тощо);
- впровадити відмінювання слів із закінченням «о» (наприклад, кіно – кіна, метро – метра, дзюдо – дзюда тощо) та інше, в тому числі і розширення використання літери «г».

Але з-за шаленого спротиву українофобних засобів масової інформації, науковців-захисників радянської мовної політики, очолених академіками П. Толочко та В. Русанівським, підготовлений проект нового українського правопису було провалено.

З відновленням української державности у 1991 році літеру [г] було повернуто в українську азбуку. Власне звук /г/ та слова з літерою [г] народ і не вилучав з розмовної мови (ганок, вагон, гирлига, гринджоли та ін.).

Іншомовне [g] у нових запозиченнях передавали через [г] (елегантний, інтелігент, міграція тощо). Теперішній правопис установлює застосування [z] в цій групі слів. В іншомовних словах давнішого запозичення вживають [z] на місці h, g, наприклад, граматика, голокост, гігант, гінді тощо. У словах грецького походження на місці γ («гамма») та інших звукосполучень вживають [z], наприклад, гео- (геолог, географія), гігро- (гігроскопічний), грам, гідро- (гідрологія, гідродинаміка), гіпер- (гіперкуб), гіпо- (гіпофункція), голо- (голограма), тощо. Але, разом з тим, в медичних та інших термінах слова грецького походження автори вживають з [z] і [г], наприклад С. Нечай в «Російсько-українському медичному словнику з іншомовними назвами»: ген, генеалогічний, генетика тощо, наводячи докази переходу цих слів з грецької до латинської мови, тобто переходу з g в g і, відповідно,

запозичення українською мовою цих слів з латинської мови.

Сучасний правопис не унормовує, а лише пояснює вживання літер [z] і [г] як в українських словах, так і в давньозапозичених і зукраїнізованих: агрус, гава, газда, гандж, гатунок, гвалтувати, гегати, гедзь, гелготати, герготати, герготіти, гигнути, гирлига, глей, гніт (у лампі), гогель-могель, грасувати, грати (іменник), гратчастий, гречний, гринджоли, грунт, гудзик, гуля, джигун, дзига, дзиглик тощо та похідні від них, а також в українських прізвищах Галаган, Гудзь і под., а найбільш характерне звучання літери z в словах: гарний, горло, голос, погода, гомін, гай, гадка, гречка, гривня, гуля (дієслово), голка, грати (дієслово), глей, гніт (іменник, «тиск») тощо.

Ясно, що приблизно 30 словами сучасний правопис не охоплює всі слова з г. Окремі Словники подають від 500 до 2000 слів з [г]. Автори «Глумачного словника наукових термінів з буквою [г]» – зібрали більше, ніж 8.000 термінів і словосполучень з [г], /г/. Але, разом з тим, зауважимо, що слів з фонемою /г/ в українській мові набагато менше, ніж з фонемою /z/.

Літера [г] знайшла своє місце у прізвищах хеміків, хемічних термінах та номенклатурі, хемічній технології:

1. В іменах Нобелівських лавреятів з хемії за 1912-2006 роки:

- Гріньяр Віктор [Grignard Victor]. Нобелівський лавреят з хемії (1912 р.) за створення реактиву Гріньяра, що сприяв розвитку органічної хемії.
- Прегль Фріц [Pregl Fritz]. Нобелівський лавреят з хемії (1923 р.) за винахід методу мікроаналізи органічних речовин.
- Зігмонді Річард [Zsigmondy Richard]. Нобелівський лавреят з хемії (1925 р.) за визначення гетерогенної природи колоїдних розчинів і за розроблені у зв'язку з цим методи, що мають фундаментальне значення для сучасної колоїдної хемії.
- Сведберг Теодор [Svedberg Theodore]. Нобелівський лавреят з хемії (1926 р.) за роботи в галузі дисперсних систем.
- Бергіус Фрідріх [Bergius Friedrich]. Нобелівський лавреят з хемії (1931 р.) за розвиток та впровадження методів високого тиску в хемії та хемічній технології.
- Ленгмюр Ірвінг [Langmuir Irving]. Нобелівський лавреят з хемії (1932 р.) за відкриття та дослідження в галузі хемії поверхневих явищ.
- Сіборг Гленн Т. [Seaborg Glenn T.]. Нобелівський лавреят з хемії (1951 р.) за відкриття в галузі хемії трансуранових первнів.
- Синг Річард Л.М. [Synge Richard L.M.]. Нобелівський лавреят з хемії (1952 р.) за відкриття методу розподільної хроматографії.

- Штаудінгер Герман [Staudinger Hermann]. Нобелівський лавреят з хемії (1953 р.) за дослідження в галузі хемії високомолекулярних сполук.
 - Полінг Лайнус [Pauling Linus]. Нобелівський лавреят з хемії (1954 р.) за дослідження природи хемічного зв'язку та розкриття структури комплексних сполук.
 - Онсагер Ларс [Onsager Lars]. Нобелівський лавреят з хемії (1968 р.) за відкриття співвідношення взаємности, названого його ім'ям, що має принципово важливе значення в термодинаміці нерівновагових і необоротних процесів.
 - Герцберг Герхард [Herzberg Gerhard]. Нобелівський лавреят з хемії (1971 р.) за внесок у розкриття електронної будови і структури молекул і вільних радикалів.
 - Віттіг Георг [Wittig Georg]. Нобелівський лавреят з хемії (1979 р.) за розробку нових методів органічного синтезу складних борота фосфоровмісних сполук.
 - Берг Пол [Berg Paul]. Нобелівський лавреят з хемії (1980 р.) за фундаментальні дослідження біохемічних властивостей нуклеїнових кислот, особливо рекомбінантних ДНК.
 - Гілберт Волтер [Gilbert Walter]. Нобелівський лавреят з хемії (1980 р.) за внесок у визначення послідовности основ нуклеїнових кислот.
 - Сенгер Фредерік [Sanger Frederick]. Нобелівський лавреят з хемії (1980 р.) за внесок у визначенні послідовности основ нуклеїнових кислот.
 - Клаг Аарон [Klug Aaron]. Нобелівський лавреят з хемії (1982 р.) за розробку методу кристалографічної електронної мікроскопії та пояснення структури біологічно важливих комплексів нуклеїнових кислот з білками.
 - Гігер Алан [Heeger Alan]. Нобелівський лавреят з хемії (2000 р.) за відкриття провідних полімерів.
 - Еґр Пітер [Agré Peter]. Нобелівський лавреят з хемії (2003 р.) за вивчення структури та механізму функціонування йонних каналів.
 - Граббс Роберт Г. [Grubbs Robert H.]. Нобелівський лавреят з хемії (2005 р.) за внесок у розвиток методу метатези в органічному синтезі.
 - Корнберг Роджер Д. [Kornberg Roger D.]. Нобелівський лавреят з хемії (2006 р.) за розкриття механізму копіювання клітинами генетичної інформації.
2. **В іменах великих хеміків:** Авогадро, Варбург, Гадолін, Гальвані, Гжицький, Гіббс, Глаубер, Дарлінг, Лізеганг, Полінг тощо.
 3. **У назвах хемічних первнів:** Аргентум, Аргон, Гадоліній, Галій, Германій, Гідроген, Манган, Нітроген, Оксиген.
 4. **У хемічній термінології та номенклатурі, хемічній технології:** глюконат, гліцерин, гомогенний, калій перманганат, пірогенний, гранула, міліграм, магнезія, гетерогенний, електрокоагуляція, коагулят, коагуляція, число Авогадро, агрогрунтознавство, агар-агар, агат, агрегація, агрохемія, алюмогель, амальгама, аргентит, аргентометрія, бігенова кислота, гомогенізатор, гомогенізація, гомологічний, гомологія, газ, газгольдер, газліфт, газообразивний, газова флегмона, газозіпс, газогенератор, газодинамічний, газозерозійний, газойль, газолін, газонафтовий, газообмін, газорозподілення, газофазний, газовий, газуватий, галофлавін, галун, гальванізація, гальваніка, гальванічні елементи, гальванічне покриття, гальванометер, гальваностегія, гальванотехніка, гартування, гаусманіт, гейзерит, гель, германіди, германіт, глазур, глауберова (глявберова) сіль, глауконіт, глей, глет, глікоген, глікозиди, гліколіпіди, гліколь, глікопротеїди, глобін, гемоглобін, глюкоза, глюкозиди, глютин, глазур, глязура, глянс, гнайс, гнейс, гравіметрична аналіза, градирня, градус, гранула, гранулометрія, графіт, гума, гумі, гуміт, гумма, гуммігутові, гуммісмоли, дегазатор, дегазація, дегра, дегумування, диспергування, екзогенний, екстрагований, екстрагування, екстрагувати, електрокоагулятор, електрокоагуляція, емульгатор, емульгація, емульгований, емульгування, емульгувати, енергохемічний, інгредієнт, інгредієнтс, індиго, індиговий, індигокармін, кілограм, коагулянт, коагулят, коагуляційний, коагуляція, конгломерат, конгломерация, лангбейніт, легований, легування, легувати, лігатура, лігатурний, лігнін, лігніт, лігнофоль, лігроїн, манганін, манганіт, мангановий, марганець, марганцевокремністий, марганцівка, неорганічна хемія, олігомер, органічна хемія, перманганати, перманганатометрія, пігмент, піттинг, сталагмометр Траубе, стоградусовий, тигель, фітінг, флегма, фольга, фольгівник, фольговальцований, фотогальванічний, фотогальванографія, фретинг-корозія, фуґіциди, халькогеніди, ятрогенний тощо.

Література

1. **Англо-русский** хемико-технологический словарь. 30.000 терминов. – М.: Сов. энциклопедия, 1966. – 736с.
2. **Біофізична та колоїдна хімія** / А.С. Мороз, Л.П. Яворська, Д.Д. Луцевич та ін. – Вінниця: Нова книга, 2007. – 600 с.

3. **Большой** англо-русский политехнический словарь. В 2-х том. Прибл. 200.000 терминов / С.М. Баринев, А.Б. Борковский, В.А. Владимиров и др. – М.: Рус. яз., 1991. – Т.1. – 701 с.; Т.2. – 720 с.
4. **Булда С.** Словник будівельної термінології. – Харків, 1930.
5. **Василенко П., Шелудько І.** Словник гірничої термінології. – Харків, 1931.
6. **Вовчанецький В.** Словник ботанічної термінології. – Харків, 1932.
7. **Галин М.** Російсько-український медичний словник. – К., 1928.
8. **Гомонай В.І.** Фізична та колоїдна хімія. – Вінниця: Нова книга, 2007. – 496 с.
9. **Городкова Ю.И.** Латинський язык (для мед. и фарм. училищ). Изд. 3. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2003. – 352 с. – (Серия «Учеб. для сред. профес. образ.»). – ISBN 5-222-04070-4.
10. **Грінченко Б.** Словарь української мови: В 4-х т.-К.: Наукова думка. – Т.1.-1996.-496 с.; Т.2.-1996.-588 с.; Т.3.-1996.-516 с.; Т.4. – 1997. – 616 с.
11. **Губський Ю.І.** Біоорганічна хімія. – 2-ге видання. – Київ-Вінниця: Нова книга, 2007. – 432 с. **Грабовецький В.В.** Скелі й печери Довбуша // Жовтень. – 1975. – №8. – С.154 – 158.
12. **Гуцол М.І., Рудик О.В.** Українсько-латинський тлумачний словник клінічних термінів: Посібник. – Івано-Франківськ: Видавець Кушнір Г.М., 2007. – 428 с. – ISBN 978-966-1521-02-4.
13. **Дарморос М., Дарморос Л.** Словник технічної термінології. – К., 1926.
14. **Довідник слів із літерою Г.** Близько 1750 слів / Уклад.: М. Паночко. – Дрогобич, 1993.
15. **Довідник слів із літерою Г / М. Паночко.** – К.: Шлях Перемоги. – Ч.37. – 11 вересня 1993р. – 8с. (окремий відбиток).
16. **Дубровський В.** Російсько-український технічний словник. – К., 1926.
17. **Энциклопедия полимеров.** – В 3-х томах / Глав. ред. В.А. Каргин (Т.1); В.А. Кабанов (Т.2; Т.3). – М.: Сов. энциклопедия. – 1972. – Т.1. – 1224 стб.; 1974. – Т.2. – 1032 стб.; 1977. – Т.3. – 1152 стб.
18. **Етимологічний словник української мови:** У 7 т.-К.: Наукова думка, 1982.-Т.1.-632с.; 1985.-Т.2.-571 с.; 1989.-Т.3.-551с.; 2004.-Т.4.-655с.; 2006. – Т.5. – 704с.
19. **Єфремов С., Ніковський А.** Словник української мови. У 3-х том. – К., 1928.
20. **Закалюжний М.М., Паласюк Г.Б.** Латинська мова і основи медичної термінології. – Тернопіль: Укрмедкнига, 2004. – 424 с. – ISBN 966-673-060-X.
21. **Закалюжний М.М., Янков А.В., Чолач В.В.** Латинська мова і основи медичної термінології: Підручник. – Тернопіль: Укрмедкнига, 1999. – 276 с. – Вправи, контрольні запитання: після тем. – Додатки: с. 183-274. – ISBN 966-7364-23-2.
22. **Зенкевич С.** Словник хемічної номенклатури (неорганічна хемія). – К., 1928.
23. **Кисільов В.** Медичний російсько-український словник. – Одеса, 1928.
24. **Козирський В., Шендеровський В.** Українсько-англійсько-німецько-російський словник фізичної лексики. – 30.000 лексем. – К.: Рада, 1996. – 934 с. – ISBN 966-7087-00-X.
25. **Коновалюк Дмитро.** Російсько-український технічний словник.-Луцьк: Візор, 1993.-1047 с.
26. **Коновалюк Дмитро.** Літера Г в українському слові. Навчальний посібник.-Луцьк: Луцьк. держ. техніч. ун-т, 2001.-46 с.
27. **Крамаревський В. та ін.** Словник медичної термінології. – К., 1931.
28. **Кримський А.** Російсько-український словник правничої мови. – К., 1926.
29. **Курило О.** Словник хемічної термінології. – К., 1928.
30. **Лауреати Нобелівської премії з хімії /** Упоряд. О.Завадка; координатор А.Калинюк; худ. С.Герашенко; літ. ред. І.Полянський; наук. ред. Р.Стойка, О.Куш, П.Олійник. – К.: Вид. дім «Наутилус», 2009. – 1 с. (Плакат А 1).
31. **Лоханько Ф.** Словник технічної номенклатури (мануфактурний). – К., 1928.
32. **Найголовніші правила українського правопису з 1919 р.** – Українська Академія Наук. – Рівне на Волині: Передрук з київського видання, 1921. – 19 с.
33. **Найголовніші правила української мови.** – Х.: Державне Видавництво України, Українська Академія Наук, 1929. – 64 с.
34. **Науково-технічне слово.** Бюл. видавничо-термінологічної комісії Львів. політехн. інституту. – №1. – Львів, 1992. – 52 с.
35. **Опейда Й.О., Швайка О.П.** Тлумачний термінологічний словник з органічної та фізико-органічної хімії (українсько-російсько-англійський). – К.: Наукова думка, 1997. – 532 с.: 2561 терм. – Бібліогр.: с. 527-532 (96 назв). – Алфав. указ. рус. термінів: с. 438-478. – English index: р. 479-519. – Префікси та суфікси в хім. назовництві: с. 520-522. – Назви хім. елементів та наймен. простих речовин: с. 523-526. – ISBN 966-00-0039-1.
36. **Паночіні С.** Словник біологічної термінології. – Харків, 1931.
37. **Паночко М.** Літера Г // Українська мова та література (тижневик) – Число1.- К., 1996.

38. **Паночко М.** Літера г в українській мові й укладання Словника-довідника слів із названою літерою. Другий Міжнародний конгрес україністів. - Львів, 22-28 серп. 1993 р. Доповіді і повідомлення. Мовознавство. – Львів, 1993.
39. **Паночко М.** Реабілітована літера та забуте чергування приголосних Г-ДЗ-ДЖ // Тези наук.-практ. конференції “Українська мова і проблеми консолідації нації”, –Рівне, 1997. – С.21-22.
40. **Полонський Х.** Словник природничої термінології. – К., 1928.
41. **Пономарів О.** Фонема Г та Ґ. Словник і коментар. – К.: Вид. Центр “Просвіта”, 1997.
42. **Ревак Н.Г.** Латинська мова (для неспеціальних факультетів): Підручник / Надія Ревак, Володимир Сулим. – Вінниця: Нова книга, 2009. – 440 с. – ISBN 966-8609-97-2 (вид. перше); ISBN 978-966-382-182-5 (вид. друге).
43. **Російсько-український словник.** – У 3-х томах / Ред. колегія: Й.А. Багмут, І.К. Білодід, С.І. Головашук та ін. – К.: Наукова думка, 1970. – Т.1. – 700 с.; Т.2. – 756 с.; Т.3. – 727 с.
44. **Рудницький Я.** Ґ – проскрибована буква в СРСР. – Вінніпер, 1970.
45. **Рудницький Я.** Етимологічний словник української мови. – Т. I-IV. – Оттава, 1971-1982.
46. **Саврук М.П.** Українсько-англійський науково-технічний словник. – Понад 120.000 слів та словосполучень. – К.: Наук. думка, 2008. – 912 с. – (Словники України). – ISBN 978-966-00-0803-8.
47. **Секунда Т.** Українська технічна термінологія. – К., 1919.
48. **Сліпушко Оксана.** Новий словник іншомовних слів: Слова і словосполучення. – 20.000 слів. – К.: Аконт, 2007. – 848 с. – ISBN 978-966-8001-31-4.
49. **Сліпушко О.М.** Тлумачний словник чужомовних слів в українській мові. –К.: Криця, 1999. – 507с.
50. **Словник-довідник** вживання літери Ґ. – Львів: Б-ка укр. націоналіста, 1993. – 16с.
51. **Словник-довідник** слів із літерою г / Уклад.: Паночко М. – Львів: Кальварія, 1999.-46 с.
52. **Словник іншомовних слів** / За ред. член.-кор. АН УРСР О. Мельничука. –К., 1974.
53. **Словник української мови.** – 136.302 слів. – Т.І-XI. – К.: Наукова думка, 1970-1980. – Т.І-XI. – 8535 с.
54. **Сучасний словник іншомовних слів** / Укладачі: О.І Скопненко Т.В. Цимбалюк. – К.: Довіра, 2006.- 789 с.
55. **Тетерятник Валерій.** Більше ніж правопис. – К.: Салютіс, 2008. – 359 с. – Словнички: с. 228-352. – Бібліогр.: с. 354-358 (130 назв).– ISBN 978-966-96903-1-9.
56. **Український правопис** / АН України, Ін-т мовознавства ім. О.О.Потебні; Ін-т української мови. 4-те вид., випр. й доп. – К.: Наукова думка, 1993. – 240с.
57. **Фаворський В.** Словник фізичної термінології. – К., 1932.
58. **Фаріон Ірина.** Правопис – корсет мови? Український правопис як культурно-політичний вибір. – Львів: Свічадо, 2004. – 120 с.
59. **Чуракова Л.П.** Латинсько-український та українсько-латинський словник. – Понад 25.000 слів та словосполучень. – К.: Чумацький шлях, 2009. – 616 с. – ISBN 966-8272-15-3.
60. **Шелудько І.** Словник хемічної термінології (електротехнічний). – К., 1928.
61. **Шелудько І., Садовський Т.** Словник технічної термінології. – К., 1928.
62. **Яковенко Н.М., Миронова В.М.** Латинська мова: Підручник. – К.: Знання, 2005. – 541 с. – (Вища освіта ХХІ століття). – ISBN 966-8148-73-8.
63. **Яната О., Осадча Н.** Словник ботанічної номенклатури. – К., 1928.
64. **Яременко Василь, Сліпушко Оксана.** Новий словник української мови у 3-х том. 200.000 слів. Видання друге, виправлене. – К.: Аконт, 2007. – Т.1. – 926 с. – Т.2. – 926 с. – Т.3. – 862 с.: Бібліогр.: с. 7-8. – ISBN 966-8001-10-9; ISBN 966-8001-11-7 (1 том); ISBN 966-8001-12-5 (2 том); ISBN 966-8001-13-3 (3 том).

Сіренко Г.О. – доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри теоретичної та прикладної хемії Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Кузишин О.В. – викладач кафедри теоретичної та прикладної хемії Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Рецензент

Матківський М.П. – кандидат технічних наук, доцент кафедри теоретичної та прикладної хемії Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.